

Проф. С. С. ДЛОЖЕВСЬКИЙ,
Директор Історично-Археологічного
Музею в Одесі.

НОВИЙ ОЛЬБІЙСЬКИЙ, ДЕКРЕТ НА ЧЕСТЬ АГАТОКЛА-ЕВОКАТА.

У вересні р. 1924 при самісінькому кінці розкопової кампанії того року в північній частині римської цитаделі, там саме, де археологічна експедиція з Б. В. Фармаковським на чолі виявила була порозкидувані останки, мабуть, од храму Аполлона Простата, знайдено поміж иншим камінням понівечену згори та з двох боків плиту сірястого з жовтастою осугою мармуру з рештками 18-ти рядків напису

грецькими літерами. Плита ця заввишки — 32 см., максимальна шир.— 31,5 см., мінімальна — 28,5; завгрубшки вона — 10,5 см., з долу має карниза заввишки й завширшки — 4 см.

Середня височінь літер — більше-менше 1,4 см.

Плиту цю, очевидно, було використано, як будівельний матеріал, чим і пояснюється, що вона понівечена з трьох боків.

Текст цього напису відновлюю ¹⁾ по змозі в такому вигляді ²⁾.

1. επι αρχοντων των περι τον δεινα μηνος
του δεινα εκκλησιας γενομενης πανδημου
εισηγησαμενου του δεινα οι αρχοντες σειπαν επι: δεη nomen gentile
2. αγ αθοκλης ηρουκατος α υρουστου ³⁾
3. απ ο των ηγουμενων προς την π ωλιν
4. π ερι πραγματατων αναγκαιων κ ιωνων
5. ε υαχημονα την επιδημιαν επ οιησατο
6. ζ ηλωτης γενομενης της εκ τενους(?)α
7. ρ ετης λεγων τε και συμβουλ εικων τα
8. αριστα τω δημω διεταλ εσεν διο δγρ
9. δη μος βουλομενος ευχαριτε ως διακει
10. σ θαι και τειμων τους αγαθου ς ανδρας
11. τ αις πρεπουσαις τειμαις ε δωκεν
12. α υτω τε και εργονοις προξ ενιας πο
13. λ ειτην εισπλου(ν) και εκπλου(ν) πολ
14. ε μου και ειρηνης ασυλει και α σπονδαι
15. τ οδε φηρισμα τοδε αναγρα ψαι εις τε
16. λ αμωνα λευκου λιθου κ αι στησαι
17. ε ις το ιερον του διος και το γενομενον
18. ε ις αυτο αναλωμα εξιδεται τ ον.....

Наведений напис, як бачимо з змісту, — це копія, де-не-де спрощена, з постанови ольбійської еkkлeсії на пошану такого собі Агатокла, впливового в римській владі грека, певне, римського громадянина. Будь-що-будь, дарма що текст цієї нової пам'ятки досить шаблонний для такого роду декретів, вона вигідно відрізняється від довгої низки відомих нам таких декретів тим, що з неї ми вперше довідуємося про новий з римської історії факт — можливість для людини, принаймні, грецького походження, бути військовим спеціального, в дану добу цісарського, призову, тоб-то бути „*evocatus Augusti*“.

Цей значний й досі невідомий нам із римської історії факт, якщо спиратися на орфографічні і графічні моменти нашого напису, дозволяє застосувати це нове історичне джерело до часів не раніш

¹⁾ За ласкавим дозволом од Директора Миколаївського Археологічного Музею Ф. Т. Камінського.

²⁾ Діакритичні знаки вжито за вказівками О. Stählin'a „Editionstechnik“. Lpz., 1914; щоб спростити техніку друкування, слова пишуться без наголосів, а здогадні обкреслюються пунктиром.

³⁾ Чи не „*αυρηλιος*“?

од Септімія Севера (*terminus postquem* р. 196 по Хр.), коли кардинально реформуються преторіянци, та провінції на Сході, в тому й Ольбія¹⁾, як про це свідчить кількість епіграфічних записів з цієї саме доби, відживають. Напис, певне, належить до часів близьких до доби Септімія Севера.

Перше завдання, що повстає перед дослідником, коли береться він відновляти текст, це виявити, скільки літер загинуло між збереженим кінцем кожного попереднього рядка і збереженим початком дальшого рядка.

Найкращу підвалину для розв'язання цього першого питання подають рядки 14 і 15, де текст, що загинув між кінцем рядка 14 і початком рядка 15, відновлюється, так-би мовити, автоматично („επιουδει τ“), тоб-то бракує вісьмох літер. Беручи на увагу, що текст написано не *σταυηδον*, можна припустити для окремих рядків збільшення або зменшення на 2—3 літери. Так само для рядків 3, 4, 5—найширшого на мармуровій плитці місця, це число вісім знов-таки можна зменшити на 2—3 літери.

В першому рядкові досить ясно, на мою думку, читаються закінчення літер „с ειπαυ“ і трохи далі „ει“. Коли так, то початок напису легко відновлюється на зразок напису *Iospe² I № 40*, так само близького до часів Септімія Севера, як і наш, а саме: [*επι αρχοντων των περι δ. etc. μηνος etc. εκκλησιας etc. οι αρχοντε*] с ειπαυ.

Виходячи з *тепог*'у нашого напису, можна припустити, що в цьому прескрипті дещо поскорочувано, напр. *εκκλησιας etc.*, то-що.

У цьому-ж-таки першому рядкові після відновлення слова „(επ)ει(δη)“ безперечно залишається порожнє місце з 6—7 літер.

Увесь переглянутий тут у зв'язку з цим епіграфічний матеріал, не дозволяє мені як залишити його порожнім, так і вмістити тут щось інше, ніж нам невідоме ім'я і при тому в даній ситуації тільки римське ім'я — *nomen gentile*.

Безперечно зовсім інша проблема, чи був об'єкт нашого напису Агатокл справді римський громадянин, чи йдучи за модою, проти якої невдало свого²⁾ часу виступав* навіть Клавдій, він, як і інші провінціяли, присвоїв собі високе римське імення, ще й до того, як можливий евокат Септімія Севера, саме його родове ім'я.

Імення особи, що її шанує напис, відновити легко — (*αγ*) *αδοκλης*. В *Iospe² I* є під № 96 написів тієї-ж-таки Септімієвої епохи, де згадується „*στρατηγος Αγαδοκλης Στρατωνος*“, ще й до того зв'язаний із храмом Аполлона Простата, що серед уламків його знайдено і нашого написа. Проте-ж зміст напису не дає жадної підстави наблизити нашого Агатокла до Агатокла напису № 96.

¹⁾ Див. *Fluss* в *Pauly-Wissowa R. E. „Sept. Severus“* col. 1991—2 і *Ростовцевъ* „*Изв. им. арх. ком.*“ вип. 58, стор. 6 і далі.

²⁾ Пор. *Cagnat** „*Cours d'epigraphie latine*“, Paris, 1914, стор. 79—80, ще до того *Латышевъ* „*О... госуд. устр... Ольвий*“, стор. 162.

Дальші слова цього рядка читаються *ἡροσκατος α [υροσκατος]*¹⁾, як прочитали це місце з повідомлення Б. В. Фармаковського, С. А. Жебелев і О. О. Крюгер.

За перше слово 3-го рядка можна вважати *(απ)ο*, розуміючи „των ἡροσκατων“, як „римський уряд, римські урядовці“²⁾, а слово „απο“ в розумінні „з“, що виявляється з прикладів, поданих для прийменника „απο“ під № 5 Preisigke³⁾. Відсутність при „απο των ἡροσκατων“ родовика „ο“ дозволяє розуміти цей вираз, так-би мовити, „аросоенум“, с.-то і до Агатокла і до дальшого в нашому тексті дієприкметника — „κοινωνων“.

Кінець 3-го рядка певне *π(ολιν)*, тоб-то Ольбія; початок 4-го — *(π)ερι*. Не так легко відновити кінець 4-го рядка. Тут повинна була стояти дієприкметникова форма, що безпосередньо керує словами „προς την πολιν“ і „περι πραγματος“, і до того починатися на „χο“.

Беручи на увагу й зміст контексту, з трьох, на мою думку, можливих кандидатів для заповнення даної лакуни „κομιζεσθαι, κοινωνειν й κοινωνειν“ я зупинився-б на дієприкметникові *κο(ινωνων)*. Це дієслово в значінні „ein Geschäft gemeinsam betreiben“ — „радитися з кимось про щось“ звичайно має конструкцію „τινι περιτινος“⁴⁾ і „περι πραγματος“ є в нашому напису, отже-ж замість „τη πολιν“ читаємо „προς την πολιν“. Прийменник „προς“ уживається при речівникові „κοινωνια“⁵⁾. Отже-ж відновлений у нас текст *προς την πολιν περι πραγματος αναγκαιων κοινωνων* можна вважати за контамінацію двох зворотів „κοινωνειν τη πολιν περι πραγματος“ і „κοινωνια προς την πολιν“, що її допустивсь недбайливий автор тексту нашого напису⁶⁾.

П'ятий рядок починається словами *(ε)υσχημονα*, коли-ж спиратися на паралелю, прим., з Iospe² I № 351 — „παρεπιδαμιαν ευσχημονα... πεποιηται“, то можна зробити висновок, що закінчується він безумовно через „ε(ποιηται)“, що належить до цієї формули.

Шостого рядка основні точки — *ζηλωτης της... (αδ)ετης*, тут бракує слова, яке підсилювало-б значіння „αδετης“, наприклад „εκτεως“⁷⁾.

Слова *συμβουλλ(εων τα)*⁸⁾ закінчують 7-й рядок, а всю першу половину періоду завершує також *terminus technicus* таких декретів — „διεταλ(εσεν)“. На підставі того, як розвиваються думки цього напису,

¹⁾ Інші епіграфічні випадки, де цей латинський термін не перекладається (*αυχαλλητοι*), а пишеться грецькими літерами IG XIV 997, CIL III 6547 — 7299.

²⁾ Пор. Frankel „Inschriften v. Pergamon“ № 536.

³⁾ Wörterbuch der griech. Papyrusurkunden, 1924, col. 166, Lief. 1.

⁴⁾ Порівн., наприклад, Thesaurus l. graec. t. IV, col. 1724 та інші лексикони.

⁵⁾ Порівн. Thes. ling. graecae l. l., Dittenberger-Hiller v. Gärtringen „Sylloge“ № 6465a.

⁶⁾ З дієсловом „κομιζεσθαι“ справа далеко гірша, — єдина, на мою думку, можливість була-б це „κομιζεσθαι“ з аналогіями — „επιστολης κομιζεσθαιτης“ з Berl. Papyri 248, 40 (π) і своєрідного місця з Thuc. 3, 65 εις την πολιν... κομισαντες...

⁷⁾ Пор. Rev. Arch. t. XXIV; 1926 p. 187 з поснакою на IG II², 955, „εκτηνη και φιλοτιμον“...

⁸⁾ Пор., наприклад, Larfeld „Handbuch d. griech. Epigraphik“. Bd. I, 498: Amorgos (Michel) № 380 (3 в. по Хр.) „λετων και συμβουλλων τα βελτιστα“... і Rev. Arch. t. XXIV, p. 186.

ми повинні були-б чекати далі традиційного „ὡπως ἀνὸς δήμος“, отже-ж для такої формули не знайти місця на цій плиті, ще більше, — слово „βουλευμενος“ заперечує наявність вищезгаданої формули в даному написі, — воно її собою заміняє в спрощеному вигляді.

На підставі, наприклад, напису з Iospe² I № 39²⁹, що хронологічно стоїть досить близько до нашого, кінець 8-го і початок 9-го рядка читаємо так: διετελε(σεν διὸ δή ος δή)μος.

Реконструюючи рядки 7—8 так, ми мусимо не шукати в нашому напису і так званої „формули переходу“ — „δεδοχθαι etc.“, що повинна була-б бути десь між 11-м та 12-м рядками, коли-б переписувач нашого напису не мав тенденції, як це ми яскраво бачимо, скорочувати трафаретні частини тексту декрета, залишаючи здебільшого лиш конкретний зміст, цікавий для героя цього почесного документу.

Слово „ευχαριστ(ειν)“¹⁾ було-б влучним відновленням у рядку 9, але на перешкоді стоїть „θαι“, яким починається рядок 10-й.

Поміж „βουλευμενος“ і „τειμων“, сполучення яких через „και“ підкреслює їх абсолютний паралелізм, можуть стояти тільки якісь додатки до βουλευμενος. Нарешті таким додатком можуть бути „ευχαρισ(τως διακεισ)θαι“²⁾.

Рядок 10-й закінчується словами αγαθω(ς ανδρας)³⁾.

Наприкінці 11-го рядка мусить бути предикат⁴⁾ до слова „δήμος“.

Щоб відновити це слово, маємо певний вибір, але дальші слова „αυτω“, „εργουσις“ подають найближчі вказівки на слово „ε(δωκεν)“, що вживається не тільки в написах короткого стилю давніших часів, ба й робиться технічним терміном у текстах декретів скороченого типу взагалі.

Слово προξ(ειαν) рядка 12-го, може, можна за вказівками Латишова⁵⁾ читати προξ(ειας), а слово (πολ)ειτηαν, здається, написано через „η“, що функціонує тут, як — „ι“, можливо-ж, що це написано в'яззю „ει“.

Підо впливом дальших родових відмінків переписувач помиливсь і написав „εισπλω και εκπλω“ без „ν“.

Рядки 15—16 розпочинають анаколут, правда, легкий та звичайний, викликаний опущенням традиційної формули переходу.

В рядку 15-му⁶⁾ на перший погляд є більш бажане αναγρα(φηναι); з огляду на розмір лакуни і на підставі напису з Iospe² I № 34²⁸⁻³¹,

¹⁾ Пор. Iospe² I № 382 ο-δαμος ευχαριστων επιμασ ταϊς καθηκουσαις τιμαϊς.

²⁾ Порівн. Michel „Recueil...“ № 357 (2-е стор. по Хр., Мітилена) ευχαριστως; Diod. Sic. I, 90 ευχαριστως διακεισθαι, цит. із Pape „Handwörterbuch d. griech. Sprache; Iospe² I № 78 ευχαριστος.

³⁾ Приклади в Larfeld'a „Handbuch“ I, стор. 506.

⁴⁾ Порівн., наприклад, Iospe² I № 39² — η πατρις... εφηρισατο..., „Sylloge²“ № 103 (Іайон коло 350 по Хр.) εδωσαν... αυτη... προξειαν..., також до певної міри Iospe² I № 20 „εδωχαν... προξειαν“ та инш.

⁵⁾ Порівн. Iospe² I уваги до № 357.

⁶⁾ το δε φηριμα τοδε порівн. CIA II 54 24 і далі.

де є таке саме збочення конструкції: ἀνασταθῆναι... ἀναγραφῆαι, відновляємо — ἀναγραφῆαι εἰς τὰς); применник рядка 17-го показує перед іншими можливостями на формулу „σθηται“¹⁾). Наприкінці напису, що 18-м рядком²⁾ уже й завершується, стоїть незрозуміла низка літер ἐξοδίασπο. Родовий відмінок ἐξοδίας і слово „ἐξοδία“ в даному контексті не при місці. Це сполучення літер, може просто помилково написане, на підставі двох дорійських написів³⁾ виправляється на ἐξοδίασαι το(ν...). Нарешті після το(ν...) повинна йти вказівка на урядовця, що має видати кошти, назвати його для Ольбії ми поки-що не вміємо⁴⁾).

Що-до зовнішніх своєрідних рис у графіці нашого напису, то окрім занотованих у попередньому, випадає одзначити: архаїзуюче Α, Δ, потім Η, Ε, Λ, Μ, Σ, правопис εἰ = ι, [η = ι (?)], νκ, γτ = κγ, опущення йоти, все це не заперечує віднести документ до поч. III в. після Хр.

Відновлений тут декрет закликає істориків римської держави розглянути глибше той факт, що людина — грек походженням могла бути і евокатом.

Не беручися зараз до цього сам, подаю тільки спробу з'ясувати, про що оповідає нам новознайдений документ.

Якийсь грек Агатокл, можливо, з Тракії або Низової Мезії — головного адміністративного центру для тогочасної Ольбії, ставши римським громадянином, перший поки-що на нашій пам'яті, відстажувавши у реформованих од Септімія Севера преторіянцях⁵⁾, зробивсь нарешті evocatus Augusti⁶⁾, певне, Септімія-ж-таки Севера. Як евокат, дістав адміністративне доручення⁷⁾ з центру в справі, важливій для ольбійців, і, переводячи її від римської влади вкупі з місцевою, дочекався не так фактично корисних, як для дрібного офіцерського чина почесних, привилеїв од ольбійської громади.

¹⁾ Порівн. напр., Orient. Graeci Inscript. Selectae № 765 47.

²⁾ Про храм Зевса див. Латышев в „О... гос. устр. Ольбії“, стор. 168, 228, 292.

³⁾ Michel I.I. № 552 (Sela), № 553 (Akragas) ἐξοδίασαι; про ἐξοδίασπο див. ще Preisigke II. в „Sylloge“², + IV₂. Цікаво, що кілька місць нашого напису корегуються паралелями, як-раз з херсонських документів, може це одна з ознак культурного впливу Херсонесу на Ольбію в цю добу.

⁴⁾ Порівн. Латышев в I.I. стор. 255 про γραμματεὺς τῆς πόλεως у Тирі.

⁵⁾ Про збіг до Pia Vindex як-раз із східних провінцій підчас Септ. Севера свідчать таблиці Sagnat (Daremberg — Saglio „Dictionnaire... v. IV, Col. 633, 635, з яких видно, що певного часу з Мезії попали в преторіянці 13 осіб, тоді саме, коли, наприклад, з Єгипту тільки 1. Про походження евокатів переважно з преторіянців, див. Schmidt „Evocati“ Hermes 14, 1879, стор. 335.

⁶⁾ Про функції евокатів, див. Fiebigel в Pauly-Wissowa RE., Bd. VI, col. 1150.

⁷⁾ Про походження більшості відомих нам досі евокатів, див. Mortensen XXXVI, Evocati Augusti в „Ephem. Epigraph“. Bd. V, стор. 149 й інші, тут-же про службовий ранг евоката.